

Ε Τ Ε Ρ Ο Τ Η Τ Ε Σ

Η ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΑΛΛΟΥ

ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ, ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΠΡΑΚΤΙΚΗ

Επιμέλεια
ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΥΡΙΑΚΑΚΗΣ
ΜΑΡΘΑ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΥΡΙΑΚΑΚΗΣ – ΜΑΡΘΑ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ: <i>Η προσέγγιση του άλλου: Ιδεολογία, μεθοδολογία και ερευνητική πρακτική</i>	9
PIERRE BOURDIEU: <i>Συμμετοχική αντικειμενοποίηση</i>	27
STUART HALL: <i>Νέες εδνότητες</i>	53
AKHIL GUPTA – JAMES FERGUSON: <i>Πέρα από την κουλτούρα: Χώρος, ταυτότητα και η πολιτική της διαφοράς</i>	71
ΣΤΑΘΗΣ ΓΟΥΡΓΟΥΡΗΣ: <i>Ο Οριενταλισμός και ο ανοικτός ορίζοντας της εγκόσμιας κριτικής</i>	103
ΝΙΚΟΛΑΣ Α. ΣΕΒΑΣΤΑΚΗΣ: <i>Ποια ετερότητα; Από τους φίλους του λαού στους φίλους του άλλου</i>	127
ΝΤΙΑΝΑ ΡΙΜΠΟΛΙ: <i>Πλησιάζοντας τον άλλο. Μύθοι και αυταπάτες του ανθρωπολόγου στην προσπάθειά του να αντιμετωπίσει την ετερότητα στη Δύση και στην Ανατολή</i>	143
ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΙΩΣΗΦΙΔΗΣ: <i>Ποιοτικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις στη μεταναστευτική έρευνα: Προκλήσεις, ερωτήματα και προβλήματα</i> ..	175
ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΝΑΖΟΥ: <i>Συναντώντας τον άλλο στον τουρισμό: Οι γυναίκες επιχειρηματίες, οι τουρίστες και οι διαπολιτισμικές τους ανταλλαγές στη Μύκονο</i>	197
ΗΛΕΚΤΡΑ ΜΠΑΔΑ: <i>Διεξάγοντας βιντεοεθνογραφία σε κοινότητες ελλήνων τσιγγάνων</i>	237
ΛΙΑ ΓΥΙΟΚΑ: <i>Επεισόδια της ετερότητας</i>	257
Βιογραφικά συγγραφέων	281

PIERRE BOURDIEU

Συμμετοχική αντικειμενοποίηση*

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο επιστημονικός αναστοχασμός αντιτάσσεται στον ναρκισσιστικό αναστοχασμό της μεταμοντέρνας ανθρωπολογίας, καθώς και στον αναστοχασμό του εγώ της φαινομενολογίας, ως προς το ότι επιδιώκει να αυξήσει την επιστημονικότητα στρέφοντας τα πιο αντικειμενοποιητικά εργαλεία των κοινωνικών επιστημών όχι μόνο προς το ιδιωτικό πρόσωπο του ερευνητή, αλλά επιπλέον, που είναι και τα πιο καθοριστικά, προς το ίδιο το ανθρωπολογικό πεδίο και τις επιστημονικές τάσεις και προκαταλήψεις που καλλιεργεί και επιβραβεύει στα μέλη του. Η «συμμετοχική αντικειμενοποίηση», η αντικειμενοποίηση δηλαδή του υποκειμένου και των εγχειρημάτων αντικειμενοποίησης, καθώς και των συνθηκών γένεσής τους, παράγει πραγματικά γνωστικά αποτελέσματα, καθώς επιτρέπει στον κοινωνικό επιστήμονα να συλλάβει και να κατανοήσει πλήρως τις προαναστοχαστικές κοινωνικές και ακαδημαϊκές εμπειρίες του κοινωνικού κόσμου που τείνει να προβάλλει ασυνείδητα στους καθημερινούς κοινωνικούς δρώντες. Αυτό δεν σημαίνει ότι οι ανθρωπολόγοι δεν πρέπει να επιτρέπουν να εμφανίζεται στο έργο τους το παραμικρό κομμάτι του εαυτού τους: το αντίθετο μάλιστα. Παραδείγματα που αντλούνται από την έρευνα του ίδιου του συγγραφέα (με ιδιαίτερη έμφαση στις έρευνες πεδίου που διεξήγαγε ταυτόχρονα στη μακρινή αποικία της Καμπύλια και στο χωριό που μεγάλωσε, στην Μπεάρον) δείχνουν πώς οι ιδιοσυγκρασιακές προσωπικές εμπειρίες που υποβάλλονται μεθοδικά σε κοινωνιολογικό έλεγχο αποτελούν ανα αντικατάστατες πηγές ανάλυσης και ότι η κινητοποίηση του παρελθόντος κάποιου μέσω της αυτο-κοινωνιο-ανάλυσης μπορεί να παράγει –και πράγματι παράγει– επιστημονικά και υπαρκτικά οφέλη.

* Διάλεξε στην τελετή απονομής του Huxley Medal το 2002. Μετάφραση στα αγγλικά από το επιμελημένο κείμενο, όπως παραδόθηκε από τον Pierre Bourdieu στο Royal Anthropological Institute τον Δεκέμβριο του 2000. Την τελική μορφή του αγγλικού κειμένου ετοίμασε και μετέφρασε από τα γαλλικά ο Loic Wacquant τον Απρίλιο του 2002.

Είναι περιττό να περιγράψω πόσο ευτυχισμένος και υπερήφανος νιώθω που μου απονέμεται ένα σύμβολο επιστημονικής αναγνώρισης με τέτοιο κύρος, το Huxley Medal, και που εισέρχομαι σε αυτό το πάνθεο της ανθρωπολογίας το οποίο αποτελείται από όλους όσους έχουν ήδη δεχτεί την τιμή αυτή. Με αφορμή τη δικαιοδοσία που μου εναποτίθεται εδώ θα ήθελα, με τον ίδιο τρόπο που ένας μεγάλος μάγος θα αποκάλυπτε τα μυστικά του, να προσφέρω μια τεχνική, μια μέθοδο ή, πιο ταπεινά, ένα «μηχανισμό» που με έχει βοηθήσει απεριόριστα καθ' όλη την εμπειρία μου ως ερευνητή: αυτό που αποκαλώ «συμμετοχική αντικειμενοποίηση». Θέλω να τονίσω ότι εννοώ «αντικειμενοποίηση» και όχι «παρατήρηση», όπως λέμε συνήθως. Η συμμετοχική παρατήρηση, όπως την κατανοώ εγώ, περιγράφει τη συμπεριφορά ενός /μιας εθνολόγου που βυθίζεται σε ένα ξένο κοινωνικό σύμπαν ώστε να παρατηρήσει μια δραστηριότητα, μια τελετουργία ή μια τελετή, ενώ, στην ιδανική περίπτωση, συμμετέχει σε αυτή. Έχει συχνά δοθεί έμφαση στην εγγενή δυσκολία μιας τέτοιας θέσης, η οποία προϋποθέτει ενός είδους διπλασιασμό της συνείδησης που είναι δύσκολο να διατηρηθεί. Πώς μπορεί κανείς να είναι ταυτόχρονα υποκειμένο και αντικείμενο, αυτός που δρα και αυτός που, κατά κάποιον τρόπο, παρακολουθεί τον εαυτό του να δρα; Είναι, ως εκ τούτου, λογική η αμφισβήτηση της δυνατότητας της πλήρους συμμετοχής σε ξένες πρακτικές, ενσωματωμένες στην παράδοση μιας άλλης κοινωνίας, και οι οποίες, εκ των πραγμάτων, προϋποθέτουν μια διαδικασία εκμάθησης διαφορετική από αυτή που δημιουργήσε τον παρατηρητή και τις προδιαθέσεις του· και συνεπώς έναν πολύ διαφορετικό τρόπο ύπαρξης και βιώματος μέσω των εμπειριών στις οποίες φιλοδοξεί να συμμετέχει.

Με τον όρο «συμμετοχική αντικειμενοποίηση» εννοώ την αντικειμενοποίηση του υποκειμένου της αντικειμενοποίησης, του υποκειμένου που επιχειρεί την ανάλυση – εν ολίγοις, της ίδιας της ερευνήτριας.¹ Μπορεί κανείς

1. Μια τάση που έχει επικρατήσει τελευταία, ιδιαίτερα σε αγγλόφωνα κείμενα, είναι η χρήση του θηλυκού γένους, όταν κάποιος θέλει να αναφερθεί γενικά σε μια ιδιότητα (π.χ. η ανθρωπολόγος, η ερευνήτρια κ.λπ.). Φυσικά, η αγγλική γλώσσα ευνοεί μια τέτοια πρακτική, αφού τα ουσιαστικά δεν είναι δηλωτικά γένους. Στα ελληνικά, δυστυχώς, λόγω των περιορισμών

να παρασυρθεί και να πιστέψει ότι αναφέρομαι στην πρακτική που ήρθε στη μόδα εδώ και παραπάνω από μία δεκαετία από ορισμένους ανθρωπολόγους ιδιαίτερα στην αντίπερα όχθη του Ατλαντικού, η οποία συνίσταται στην παρατήρηση του εαυτού καθώς παρατηρεί, στην παρατήρηση του παρατηρητή καθώς εργάζεται, καθώς παρατηρεί δηλαδή ή μεταγράφει τις παρατηρήσεις του, μέσω μιας επιστροφής στην έρευνα πεδίου, στη σχέση με τους πληροφορητές του και, τελευταίο αλλά εξίσου σημαντικό, στην αφήγηση όλων αυτών των εμπειριών, αφήγηση που οδηγεί, εξαιρετικά συχνά, στο μάλλον αποκαρδιωτικό συμπέρασμα ότι όλα αυτά, σε τελευταία ανάλυση, δεν είναι παρά λόγος, κείμενο ή, ακόμα χειρότερα, πρόφαση για κείμενο.²

Θα καταστεί σύντομα σαφές ότι δεν έχω ιδιαίτερη συμπάθεια γι' αυτό που ο Clifford Geertz (1988: 89) αποκαλεί, ακολουθώντας τον Roland Barthes, «ασθένεια του ημερολογίου», μια έκρηξη ναρκισσισμού, η οποία μερικές φορές φτάνει στα όρια της επιδεικτικότητας, που εκδηλώθηκε ως απόρροια πολλών χρόνων θετικιστικής καταπίεσης και ως αντίδραση σε αυτή. Διότι ο αναστοχασμός, όπως τον αντιλαμβάνομαι εγώ, δεν έχει πολλά κοινά σημεία με τον «κείμενικό αναστοχασμό» και με όλες τις ψευδώς επιτηδευμένες σκέψεις για την «ερμηνευτική διαδικασία της πολιτισμικής ερμηνείας» και την κατασκευή της πραγματικότητας μέσα από την εθνογραφική καταγραφή. Πράγματι, έρχεται σε αντίθεση σε κάθε σημείο με την αφελή παρατήρηση του παρατηρητή, η οποία, στο έργο των Marcus και Fisher (1986) ή του Rosaldo (1989) ή ακόμα και του Geertz (1988), τείνει να υποκαθιστά τη μεθοδική αντιπαράθεση στις αυστηρά ρεαλιστικές πραγματικότητες του πεδίου με τις αβίαστες απολαύσεις της εξερεύνησης του εαυτού. Αυτή η ψευδοριζοσπαστική καταγγελία της εθνογραφικής γραφής ως «ποίησης και πολιτικής», διατύπωση που δανείζομαι από τον τίτλο των Clifford

που θέτει η ίδια η γλώσσα είναι δύσκολο να μεταφερθεί αυτή η πρακτική, οπότε παραμένουν ορισμένες περιπτώσεις από το πρωτότυπο για να μας θυμίζουν την επιλογή του συγγραφέα. (Σ.τ.Μ.)

2. Στο σημείο αυτό ο συγγραφέας κάνει ένα ενδιαφέρον λογοπαίγνιο με την παρήχηση των λέξεων «pretexti» (πρόφαση) και «texti» (κείμενο), που δυστυχώς όμως δεν είναι δυνατό να αποδοθεί στα ελληνικά. (Σ.τ.Μ.)

και Marcus (1986) στον τόμο που επιμελήθηκαν για το θέμα αυτό, οδηγεί αναπόφευκτα στον «ερμηνευτικό σκεπτικισμό» στον οποίο αναφέρεται ο Woolgar (1988) και σχεδόν καταφέρνει να φέρει το ανθρωπολογικό εγχείρημα σε ένα απότομο τέλος (Gupta και Ferguson 1997). Αλλά δεν αρκεί μήτε η ανάλυση της «βιωμένης εμπειρίας» του έλλογου υποκειμένου, των βιογραφικών ιδιαιτεροτήτων δηλαδή του ερευνητή ή του *Zeitgeist* που εμπνέει το έργο του (όπως έκανε ο Alving Gouldner το 1971 στη διάσημη κατάκτηση του Parsons που περιέχεται στο *The Coming Crisis of Western Sociology*), μήτε η αποκάλυψη των λαϊκών θεωριών, τις οποίες οι δρώντες χρησιμοποιούν στις πρακτικές τους, που πραγματοποιούν οι εθνομεθοδολογιστές. Διότι η επιστήμη δεν μπορεί να αναχθεί στην καταγραφή και την ανάλυση των «προαντιλήψεων» (με την ντιρκεμιανή έννοια του όρου) που επιστρατεύουν οι κοινωνικοί δρώντες στην κατασκευή της κοινωνικής πραγματικότητας. Πρέπει επίσης να συμπεριλαμβάνει τις κοινωνικές συνθήκες της παραγωγής αυτών των προ-κατασκευών και των κοινωνικών δρώντων που τις παράγουν.

Εν ολίγοις, δεν είναι απαραίτητο να επιλέξει κανείς ανάμεσα στη συμμετοχική παρατήρηση, σε μια αναγκαστικά μυθοπλαστική βύθιση σε ένα ξένο περιβάλλον, και στον αντικειμενισμό του «απομακρυσμένου βλέμματος» ενός παρατηρητή που παραμένει εξίσου απόμακρος από τον εαυτό του και από το αντικείμενό του. Η συμμετοχική αντικειμενοποίηση δεν αναλαμβάνει να εξερευνήσει τη «βιωμένη εμπειρία» του έλλογου υποκειμένου αλλά τις κοινωνικές συνθήκες ανάδυσής –και άρα τις επιπτώσεις και τα όρια– αυτής της εμπειρίας και, πιο συγκεκριμένα, της ίδιας της πράξης της αντικειμενοποίησης. Στοχεύει στην αντικειμενοποίηση της υποκειμενικής σχέσης με το αντικείμενο, η οποία, πόρρω απέχουσα από το να οδηγεί σε έναν σχετικιστικό και λίγο ή πολύ αντιεπιστημονικό υποκειμενισμό, αποτελεί μία από τις προϋποθέσεις της γνήσιας επιστημονικής αντικειμενοποίησης (Bourdieu 2001).

Επομένως, αυτό που πρέπει να αντικειμενοποιηθεί δεν είναι η ανθρωπολόγος που επιτελεί την ανθρωπολογική ανάλυση ενός ξένου κόσμου αλλά ο κοινωνικός κόσμος απ' όπου αυτή προέρχεται, καθώς και η συνειδητή ή ασυνειδητή ανθρωπολογία που χρησιμοποιεί στην ανθρωπολογική πρακτική

της – όχι μόνο η κοινωνική της προέλευση, η θέση και η πορεία της στον κοινωνικό χώρο, οι κοινωνικές και θρησκευτικές της πεποιθήσεις και θέσεις, το φύλο, η ηλικία, η εθνικότητά της κ.λπ., αλλά επίσης, και πιο σημαντικά, η συγκεκριμένη θέση της στο πλαίσιο ενός μικρόκοσμου ανθρωπολόγων. Είναι, πράγματι, επιστημονικά επιβεβαιωμένο γεγονός ότι οι πιο καθοριστικές της επιστημονικές επιλογές (θέματος, μεθόδου, θεωρίας κ.λπ.) εξαρτώνται ιδιαίτερα από τη θέση που κατέχει η ίδια (ή ο ίδιος) στο επαγγελματικό της σύμπαν, σ' αυτό που αποκαλώ «ανθρωπολογικό πεδίο», με τις εθνικές του παραδόσεις και ιδιαιτερότητες, τις συνήθειες σκέψης του, τις επιτακτικές προβληματικές του, τις πεποιθήσεις και τους κοινούς τόπους που μοιράζονται τα μέλη του, τις τελετουργίες του, τις αξίες και τις τελετές μύθης του, τους περιορισμούς του σε ζητήματα δημοσίευσης ευρημάτων, τις ιδιαίτερές του λογοκρισίες, και, αντίστοιχα, τις προκαταλήψεις που έχουν ενσωματωθεί στην οργανωτική δομή του κλάδου, στη συλλογική δηλαδή ιστορία της γνωστικής περιοχής, και όλες τις ασυνείδητες προϋποθέσεις που έχουν ενσωματωθεί στις (εθνικές) κατηγορίες της ακαδημαϊκής κατανόησης.

Οι ιδιότητες που έφερε στο φως αυτή η αναστοχαστική ανάλυση δεν είναι ούτε μοναδικές ούτε, πόσο μάλλον, εξαιρετικές: αντιτίθενται, έτσι, από κάθε άποψη σε μια αυτοκολλακευτική εσωστρεφή επιστροφή στο ενικό, ιδιωτικό, πρόσωπο του ανθρωπολόγου. Δεδομένου, δε, ότι είναι σε μεγάλο βαθμό κοινές για ολόκληρες κατηγορίες ερευνητών (όπως οι απόφοιτοι της ίδιας σχολής ή κάποιου συγκεκριμένου πανεπιστημίου), δεν «διεγείρουν» ιδιαίτερα την αθώα περιέργεια. Στο σημείο αυτό μπορούμε να ανακαλέσουμε τα λόγια του Wittgenstein στο έργο του *Philosophical investigations* (1967), παρ. 415: «Αυτό το οποίο παρέχουμε είναι, ουσιαστικά, σχόλια σχετικά με τη φυσική ιστορία των ανθρώπινων όντων: δεν συνεισφέρουμε ιδιαιτερότητες, ωστόσο, αλλά παρατηρήσεις που κανείς δεν έχει αμφισβητήσει, οι οποίες όμως έχουν διαφύγει σχολιασμού απλώς επειδή βρίσκονται πάντα μπροστά στα μάτια μας». Και, πάνω απ' όλα, το γεγονός της ανακάλυψης αυτών των ιδιοτήτων και της παρουσιάσής τους στο κοινό μοιάζει συχνά με βέβηλη υπέρβαση, εφόσον θέτει υπό αμφισβήτηση τη χαρισματική αναπαράσταση που έχουν οι πο-

λιτισμικοί παραγωγοί για τον εαυτό τους και την τάση να βλέπουν τον εαυτό τους ελεύθερο από κάθε πολιτισμικό προκαθορισμό.

Γι' αυτόν το λόγο το *Homo academicus* (1988) είναι ίσως το πιο αμφιλεγόμενο, το πιο «σκανδαλώδες» βιβλίο απ' όσα έχω γράψει, παρά την υπέρτατη αγωνία του για αντικειμενικότητα. Διότι αντικειμενοποιεί αυτούς που συνήθως αντικειμενοποιούν: αποκαλύπτει και δημοσιοποιεί, μέσω μιας υπέρβασης που γίνεται αντιληπτή ως προδοσία, τις αντικειμενικές δομές ενός κοινωνικού μικρόκοσμου στον οποίο ανήκει ο ίδιος ο ερευνητής, τις δομές δηλαδή του χώρου των θέσεων που καθορίζουν τις ακαδημαϊκές και πολιτικές στάσεις των ακαδημαϊκών του Παρισιού. Πρόκειται για τις άρρητες δομές που, παραδείγματος χάριν, την εποχή εκπόνησης αυτής της μελέτης φέρουν αντιμέτωπο τον Roland Barthes με τον Raymond Picard και, μέσω των προσώπων τους, μια «λογοτεχνική σημειολογία», που γίνεται αντιληπτή ως «πρωτοπορία», με μια παραδοσιακή λογοτεχνική ιστορία, του στίλ του Lanson, σε αμυντική θέση. Μπορεί κανείς να προχωρήσει τη βία της συμμετοχικής αντικειμενοποίησης ακόμα παραπέρα, όπως έκανε ένας από τους φοιτητές μου, ο Charles Soulié (1995), ο οποίος έδειξε ότι τα ερευνητικά αντικείμενα (οι διπλωματικές εργασίες και τα θέματα των διδακτορικών διατριβών) στη φιλοσοφία και την κοινωνιολογία (το ίδιο θα ίσχυε και στην περίπτωση της ανθρωπολογίας) συνδέονται στατιστικά με την κοινωνική προέλευση και πορεία, το φύλο και πάνω απ' όλα με την εκπαιδευτική πορεία. Αυτό σημαίνει ότι ακόμα και οι φαινομενικά πιο ατομικές, απόλυτα προσωπικές, και άρα και πιο πολύτιμες, επιλογές μας, ήτοι η επιλογή κλάδου και θεματολογίας (για παράδειγμα, οικονομική ανθρωπολογία έναντι της μελέτης των σχέσεων συγγένειας, Αφρική ως τόπος έναντι της ανατολικής Ευρώπης), οι θεωρητικοί και μεθοδολογικοί μας προσανατολισμοί πηγάζουν από κοινωνικά συγκροτημένες προδιαθέσεις, οι οποίες εκφράζουν τετριμμένα κοινωνικές, λυπηρά απρόσωπες ιδιότητες με μια λίγο πολύ μετασχηματισμένη μορφή.

Θα έχει γίνει αντιληπτό ότι, μιλώντας περί συμμετοχικής αντικειμενοποίησης, έχω μετακινήθει, δίχως να είναι προφανές, από την ανθρωπολογία στην κοινωνιολογία και, πιο συγκεκριμένα, στην κοινωνιολογία των ακαδημαϊκών θεσμών όπως την εφάρμοσα στο *Homo Academicus*. Δεν χρειάζε-

ται να πω ότι το γαλλικό πανεπιστήμιο αποτελεί, σε αυτή την περίπτωση, μόνο το προφανές αντικείμενο και ότι αυτό που πρέπει ουσιαστικά να συλλάβουμε είναι το υποκείμενο της αντικειμενοποίησης (εν προκειμένω τον εαυτό μου), τη θέση του σε αυτό τον σχετικά αυτόνομο κοινωνικό χώρο, τον ακαδημαϊκό κόσμο, χώρο που έχει υιοθετήσει δικούς του κανόνες, οι οποίοι δεν μπορούν να αναχθούν σε αυτούς του περιβάλλοντος κόσμου, και τη μοναδική οπτική του γωνία. Αλλά συχνά κανείς ξεχνά ή αγνοεί ότι μια οπτική γωνία δεν είναι αυστηρά τίποτε περισσότερο από μια άποψη που συγκροτείται με βάση μια συγκεκριμένη θέση, η οποία δεν μπορεί να αυτοαποκαλυφθεί ως τέτοια, δεν μπορεί να αποκαλύψει την αληθινή της χροιά ως άποψη, μια ορισμένη και εντέλει μοναδική άποψη που δεν ανάγεται σε άλλες, εκτός και αν κάποιος είναι σε θέση, παραδόξως, να αναδομήσει το χώρο –το σύνολο των συνυπαρχόντων σημείων (όπως θα το έθετε ο P. F. Strawson)— στον οποίο εμπεριέχεται.

Για να διευκρινίσω τι είναι ασυνήθιστο, αν και φαινομενικά κοινότοπο, σχετικά με την ανατροπή που επιτελείται όταν υιοθετείς μια οπτική γωνία όσον αφορά την οπτική γωνία κάποιου άλλου και, άρα, και όσον αφορά ολόκληρο το σύνολο σημείων με βάση τα οποία αυτοπροσδιορίζεται, θα ήθελα να θυμίσω το μυθιστόρημα του David Garnett, *A man in the zoo*, το οποίο με έβαλε συχνά σε σκέψεις όσον αφορά την προσέγγιση που υιοθέτησα στο *Homo academicus*. Ο συγγραφέας αφηγείται την ιστορία ενός νέου άντρα που λογομαχεί με την αγαπημένη του κατά τη διάρκεια μιας επίσκεψης στον ζωολογικό κήπο και, σε απόγνωση, γράφει μια επιστολή στο διευθυντή του ζωολογικού κήπου για να του προσφέρει ένα θηλαστικό που λείπει από τη συλλογή του, τον άνθρωπο – τον ίδιο του τον εαυτό. Έτσι, τον βάζουν σε ένα κλουβί, δίπλα στο χιμπατζή, με την ακόλουθη επιγραφή: «Homo Sapiens. ΑΝΘΡΩΠΟΣ. Το δείγμα αυτό, που γεννήθηκε στη Σκοτία, προσφέρθηκε στο σύλλογο από τον John Cromartie, Esq. Παρακαλούνται οι επισκέπτες να μην ενοχλούν τον Άνθρωπο με προσωπικά σχόλια» (Garnett 1960: 111). Θα έπρεπε να έχωβάλει μια αντίστοιχη επιγραφή στο *Homo academicus*, για να αποφύγω τουλάχιστον ορισμένα από τα «προσωπικά σχόλια», όχι πάντα ιδιαίτερα ευγενικά, που μου απέφερε.

Ο αναστοχασμός που καλλιεργεί η συμμετοχική αντικειμενοποίηση διαφέρει πολύ από αυτόν που συνήθως προτάσσεται και εφαρμόζεται από τους «μεταμοντέρνους» ανθρωπολόγους ή ακόμα και στη φιλοσοφία και σε ορισμένες μορφές της φαινομενολογίας. Εφαρμόζει στην ανάλυση του έλλογου υποκειμένου τα πιο βάρβαρα αντικειμενοποιητικά εργαλεία που παρέχουν η ανθρωπολογία και η κοινωνιολογία, ιδιαίτερα τη στατιστική ανάλυση (η οποία συνήθως αποκλείεται από το οπλοστάσιο της ανθρωπολογίας). Στοχεύει, όπως υπέδειξα νωρίτερα, να συλλάβει οποιοδήποτε στοιχείο της σκέψης του / της ανθρωπολόγου (ή κοινωνιολόγου) μπορεί να οφείλεται στο γεγονός ότι έχει εισαχθεί σε ένα εθνικό επιστημονικό πεδίο, με τις παραδόσεις του, τις συνήθειες σκέψης του, τις προβληματικές του, τους κοινούς του τόπους και ούτω καθεξής, και στο γεγονός ότι κατέχει σε αυτό μια ορισμένη θέση (νεοφερμένη που έχει να αποδείξει την αξία της έναντι του καταξιωμένου δασκάλου κ.λπ.), με «ενδιαφέροντα» ενός ορισμένου είδους, που ασυνείδητα προσανατολίζουν τις επιστημονικές του / της επιλογές (όσον αφορά τον κλάδο, τη μέθοδο, το αντικείμενο κ.λπ.).

Εν ολίγοις, η επιστημονική αντικειμενοποίηση δεν είναι πλήρης, παρά μόνο όταν περιλαμβάνει την οπτική γωνία του αντικειμενοποιού και το πώς ενδεχομένως επενδύει στην αντικειμενοποίηση (ιδιαίτερα όταν αντικειμενοποιεί το δικό του σύμπαν), αλλά επίσης και το ιστορικό ασυνείδητο που αναπόφευκτα βρίσκεται σε λειτουργία στην εργασία του. Με τον όρο ιστορικό, και πιο συγκεκριμένα ακαδημαϊκό, ασυνείδητο (ή «υπερβατικό»), εννοώ το σύνολο των γνωστικών δομών που μπορούν να αποδοθούν σε συγκεκριμένες εκπαιδευτικές εμπειρίες και το οποίο είναι επομένως, σε μεγάλο βαθμό, κοινό σε όλα τα προϊόντα του ίδιου (εθνικού) εκπαιδευτικού συστήματος ή, σε μια πιο περιορισμένη μορφή, σε όλα τα μέλη του ίδιου κλάδου σε μια δεδομένη χρονική στιγμή. [Το σύνολο] αυτό εξηγεί γιατί τα προϊόντα ενός εθνικού συστήματος εκπαίδευσης, παρά τις διαφορές μεταξύ συγκεκριμένων κλάδων και τον μεταξύ τους ανταγωνισμό, παρουσιάζουν ένα σύνολο κοινών τάσεων, οι οποίες συχνά αποδίδονται στον «εθνικό χαρακτήρα», που σημαίνει ότι μπορούν να κατανοήσουν ο ένας τον άλλο με ένα νεύμα ή ένα κλείσιμο του ματιού και ότι γι' αυτούς πολλά σημαντικά πράγματα ισχύουν άρ-

ρητα, όπως τι είναι αυτό που αξίζει ή δεν αξίζει να αποτελέσει αντικείμενο συζήτησης σε μια δεδομένη χρονική στιγμή, τι είναι σημαντικό και ενδιαφέρον (ένα «ωραίο θέμα» ή, αντίθετα, μια «κοινότοπη» ιδέα ή μια «ασήμαντη» θεματική).

Το να αναλάβει κάποιος ως έργο του την εξερεύνηση αυτού του ακαδημαϊκού ασυνείδητου (ή υπερβατικού) δεν είναι τίποτε άλλο από το να στρέψει, κατά κάποιον τρόπο, την ανθρωπολογία ενάντια στον εαυτό της και να συμπεριλάβει τις πιο αξιοσημείωτες θεωρητικές και μεθοδολογικές ανακαλύψεις αυτής στην αναστοχαστική ανάλυση των ίδιων των ανθρωπολόγων. Πάντα με λυπούσε το γεγονός ότι αυτοί που πραγματοποίησαν τα πιο αξιοσημείωτα βήματα προόδου στη γνωστική ανθρωπολογία –μου έρχονται στο νου η ανάλυση των «πρωτόγονων μορφών ταξινόμησης» του Durkheim ή του Mauss (1903) ή η ανάλυση των λειτουργιών του «πρωτόγονου νου» του Lévi Strauss (1966)– δεν εφάρμοσαν ποτέ (με τη μερική εξαίρεση του έργου του Durkheim *The evolution of educational thought*, 1977, και διάσπαρτες προγραμματικές παρατηρήσεις του Maurice Halbwachs) στο δικό τους σύμπαν μερικές από τις επιστημονικές παρατηρήσεις που παρείχαν σχετικά με τις απομακρυσμένες στο χώρο και το χρόνο κοινωνίες. Εφόσον ανέφερα τους Durkheim και Mauss, δρώτομαι της ευκαιρίας για να θυμίσω αυτό που ρητά στόχευαν να εισαγάγουν στην έρευνά τους, το καντιανό πρόγραμμα της γνώσης που ο ίδιος επικαλούμαι όταν αναφέρομαι στο «ακαδημαϊκό υπερβατικό». Αυτή η υπενθύμιση μου φαίνεται περισσότερο απαραίτητη τη συγκεκριμένη στιγμή που, ανάμεσα στα πολλά εμπόδια στην κατανόηση μεταξύ «ευρωπαίων»³ ανθρωπολόγων και των αγγλόφωνων συναδέλφων τους, ένα από τα πιο αποθαρρυντικά είναι, κατά την άποψή μου, το χάσμα μεταξύ των ερευνητικών «προγραμμάτων» κάθε πλευράς, που οφείλεται στη θεμελίωσή της σε εξαιρετικά διαφορετικές ακαδημαϊκές και φιλοσοφικές παραδόσεις και στα διαφορετικά ακαδημαϊκά υπερβατικά με τα οποία καθεμιά νυμφεύεται εν αγνοία της.

3. Πρόκειται για την έννοια της Ευρώπης ως χερσονήσου που δεν περιλαμβάνει τη Μεγάλη Βρετανία. (Σ.τ.Μ.)

Στον δεύτερο τόμο της σειράς ΕΤΕΡΟΤΗΤΕΣ περιλαμβάνονται 11 κείμενα ελλήνων και ξένων κοινωνικών επιστημόνων τα οποία διερευνούν τις ιδεολογικές και μεθοδολογικές πτυχές της προσέγγισης του άλλου, όπως αυτές προκύπτουν στη σύγχρονη θεωρία και ερευνητική πρακτική των κοινωνικών επιστημών.

Η επιλογή της θεματικής αυτού του τόμου υπαγορεύτηκε από την ανάγκη να ξαναδούμε κριτικά μια ολόκληρη ερευνητική περιοχή των κοινωνικών επιστημών που τις τελευταίες δεκαετίες είναι διαρκώς στην επικαιρότητα, διευρύνεται και συμπεριλαμβάνει διαφορετικούς κλάδους. Έτσι δημιουργούνται νέα μεθοδολογικά εργαλεία και κατηγορίες, τα οποία χρειάζονται περιοδική αναθεώρηση και επανεξέταση, μια και σχετίζονται στενά με ευρύτερες πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις με τις οποίες συνδέονται διαλεκτικά.

Σκοπός της σειράς ΕΤΕΡΟΤΗΤΕΣ είναι να φέρει νέες αντιλήψεις στο προσκήνιο του προβληματισμού, όχι απλώς για λόγους ενημέρωσης και διεπιστημονικού διαλόγου, αλλά και για λόγους ανάδειξης της πολιτικής διάστασης παραγωγής της κοινωνικής έρευνας. Τα τελευταία χρόνια έχουν διαμορφωθεί, σε μεγάλο βαθμό, τόσο στη θεωρία όσο και στην ερευνητική πρακτική, οι προϋποθέσεις για το βήμα αυτό, μέσα από διαδικασίες αποαποικιοποίησης της κοινωνικής επιστήμης και απελευθέρωσής της από τα κυρίαρχα ευρωκεντρικά παραδείγματα.

Ο **Γιάννης Κυριακάκης** είναι κοινωνικός ανθρωπολόγος, υποψήφιος διδάκτωρ Κοινωνικής Ανθρωπολογίας στο University College of London (UCL).

Η **Μάρθα Μιχαηλίδου** είναι επικοινωνιολόγος και διδάσκει στο Τμήμα Επικοινωνίας, Μέσων και Πολιτισμού του Παντείου Πανεπιστημίου.

ISBN 960-375-920-1

9 789603 759201

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ 3920